

„ÁDÁM” HÓSEÁS 6,7-BEN: A SZEMÉLYNÉVI ÉRTELMEZÉS VÉDELMEBEN

BÉKEFI BÁLINT

ABSTRACT

“Adam” in Hosea 6:7: In defense of the personal-name interpretation

This article considers the interpretation of *kē’ādām* in Hosea 6:7. First, the history of interpretation is surveyed from ancient translations through medieval and Reformation-era interpretations to historical critical perspectives. Second, the interpretation of *’ādām* as a place name is considered and rejected because of the obscurity of the town and the lack of any identifiable and relevant events there. Alternative interpretations of the demonstrative *šām* which do not require *’ādām* to be a place name are surveyed. Third, three alternatives to the place name interpretation are considered: ‘dust’, ‘man’, and ‘Adam’. The first is rejected on account of the implausibility of *’ābar* meaning ‘trample upon’. The second is rejected because it necessitates arbitrary specifications of meaning to save the phrase from triviality. Thus, the personal-name interpretation ‘Adam’ is preferred. Fourth, and finally, the significance of the personal-name interpretation is considered as it bears on historical criticism, biblical theology, and dogmatics. Concerning historical criticism, the personal-name interpretation counts against compositional theories that render Hosea earlier than Genesis. Concerning biblical theology, it offers modest support to the presence of covenantal beliefs before the theorized emergence of Deuteronomistic theology. Concerning dogmatics, it mitigates, at least in part, an objection raised by dispensationalists to covenant theology.

1. BEVEZETÉS

A Hóseás 6,7 héber szövege a maszoréta hagyományban a következő:¹

וְהָיָה כְּאֵדָם עֲבָרוּ בְרִית שָׁם בְּגֵדוֹ כִּי:

Ha összehasonlítjuk a vers magyar fordításait, hamar észrevehetjük, hogy az egyik kifejezés értelmezési problémát rejt:

De ők, **mint Ádám**, áthágták a szövetséget, ott cselekedtek hűtlenül ellenem. (Károli 1908, hasonló: Károli 2011, EFO)

Ők azonban **mint emberek** megszegték szövetségemet; ottan hűtlenkedtek ellenem. (IMIT)

De ők megszegték a szövetséget **Ádám**ban, hűtlenné lettek ott hozzám. (RÚF = MBT)
Adamnál mégis megszegték a szövetséget, ott lettek hűtlenek hozzám. (SZIT, hasonló: KNV)

Az eltérő fordítások mögött álló kulcskérdés a maszoretikus szövegben olvasható *k' 'ádám* szó jelentése, illetve hitelessége. Fordítható akár „mint Ádám,” akár „emberként” vagy „mint (más) emberek” jelentéssel, kaf–bét emendációval² pedig „Ádám”-ként. Felvethetők további módosítások „Admá,” „Edóm” vagy más helységnevekre.³ A szakasz értelmezése körüli bizonytalanság több mint kétezer évre nyúlik vissza, érdekességét pedig az adja, hogy az egyik nézet szerint a próféta – közel példátlan módon – a Genézis Ádámjára, illetve egy általa elkövetett szövetségszegésre tesz utalást. Ha ez valóban így van, annak következményei lehetnek a Genézis Hóseás könyvéhez viszonyított keletkezésére nézve, a szövetségek helyére az Ószövetség tanfejlődésében, illetve az ádámí szövetséget övező dogmatikai vitákra.

Tanulmányom a következő módon épül fel. Először bemutatom a szakasz értelmezéstörténetét. Ezután védelmembe veszem a személynévi értelmezést, mégpedig két lépésben: előbb a helynévi olvasat ellen érvelek, majd azt igyekszem megmutatni, hogy a fennmaradó értelmezések közül a személynévi a legelfogadhatóbb. Végül röviden felmérem a személynévi értelmezés jelentőségét történeti-kritikai, bibliokateológiai és dogmatikai vonatkozásokban.

¹ Gelston: Biblia Hebraica Quinta, 12. A szövegkritikai apparátus nem számol be eltérő olvasatokról.

² Az angol szakirodalomban bevett *conjectural emendation* kifejezés magyarítása nem magától értetődő. Metzger és Ehrman szavaival, Darvas-Tanács Erik fordításában: „következtetésen alapuló javítás” (Az Újszövetség szövege, 253). Jelen cikk a *konjektúra*, *emendáció*, *emendálás* szavakat használja.

³ Kecskeméthy: Kommentár Hóseá próféta könyvéhez, 95; Barthélemy: Critique textuelle... 3, 528.

2. ÉRTELMEZÉSTÖRTÉNET⁴

A szöveg kétértelmősége már a LXX és a Vulgata eltérő fordításaiban is megjelenik:

αὐτοὶ δὲ εἰσὶν ὡς ἄνθρωπος παραβαίνων διαθήκην· ἐκεῖ κατεφρόνησέν μου. (LXX)
ipsi autem **sicut Adam** transgressi sunt pactum ibi praevaricati sunt in me (Vulgata)

Láthatjuk, ahogyan a két fordítás tükrözi az *’ádám* szó két lehetséges jelentését: „ember” és „Ádám.” Ennek megfelelően a két fordítás ezen a ponton feltehetőleg ugyanabból a premaszoretikus *Vorlage*ből dolgozik.⁵ A mondat többi részének LXX-béli fordítása („olyanok, mint egy szövetséget szegő ember”) viszont nem felel meg a maszoretikus szövegnek, ahol a „megszegték” (*’áv^eru*) többes számban áll.⁶ A többi ókori keleti fordítás, mint a Pesitta és a Targum Jonatán szintén köznévként olvasta az *’ádám* szót: az előbbi egyes számban („mint egy emberfia”), az utóbbi pedig többes számban („mint korábbi nemzedékek”).⁷

Mivel a keresztény Kelet és Nyugat nagymértékben támaszkodott (rendre) a LXX-ra és a Vulgatára, a következő századokban az értelmezések följajzi és nyelvi határvonal mentén váltak ketté – bár a passzusnak nem szenteltek igazán sok figyelmet. A keleti értelmezők közé tartozott Mervi Isodad és Bar Hebraeus,⁸ míg a főbb nyugati magyarázók „Deutzi Rupert, Szentviktori Hugó és Lyrai Miklós” voltak.⁹ A nyugati olvasathoz teológiai jelentőség is párosult: a vers „szinte minden patrisztikus és középkori kommentátor szerint egy Isten és Ádám között kötöttet prelapszariánus <vagyis a bűnbeesés előtti>, majd a bűnbeeséskor megszegett szövetségre utal.”¹⁰

A középkori zsidó szerzők többféleképpen értelmezték a verset. Jefet ben Ali, Eliezer Beaugency, David Kimhi, Tanhum Jerusáلمي és Jozsef Kaszpi a *ke’ ’ádámot* mind köznévként olvasták, azonban ebből kiindulva különböző magyarázatokat adtak: „mint a többi nép,” „mint a társát eláruló ember,” „mintha én <ti. Isten> ember volnék.” Jichak Abrabanel és Rási ezzel szemben a *Berésit Rabbára* hivatkozva

⁴ Mivel tanulmányom középpontjában az eredeti szöveg jelentése áll, az értelmezéstörténet feldolgozásában a másodlagos szakirodalomra szorítkoztam.

⁵ Gruber: Hosea..., 295, 297.

⁶ McComiskey: Hosea, 95; Barrick: Old Testament evidence..., 43: 58. lj.

⁷ Curtis: Hosea 6:7..., 176.

⁸ Warfield: The meaning of “Adam”..., 131. Alexandriai Kürillosz kivételt jelentett azzal, hogy görög nyelvű létére a személynévi értelmezést képviselte. Ezt Warfield Kürillosz héberismeretével magyarázza, Curtis viszont Jeromos hatásának tulajdonítja (Warfield: The meaning of “Adam”..., 131; Curtis: Hosea 6:7..., 177).

⁹ Muller: Post-reformation reformed dogmatics 2, 437.

¹⁰ Muller: Post-reformation reformed dogmatics 2, 437.

az ádámí olvasat mellett érveltek. Végül Daniel al-Kumiszi, bár tisztában volt az alternatív értelmezésekkel, nem foglalt állást.¹¹

A protestáns reformáció idején a reneszánsz *ad fontes* szellemisége több keresztény teológust a héber nyelv alaposabb megismerésére buzdított. Ennek következtében a Hóseás 6,7 körüli vita újra felszínre került. Barthélemy az értelmezőket két irányzatra osztja, amelyeket egy-egy XV–XVI. századi keresztény hebraistától eredeztet: egyikük Santes Pagnino (az ádámí értelmezés védelmében), másikuk pedig Sebastian Münster (a köznévi olvasat mellett érvelve). Míg Luther az előbbi csoportba tartozott, Kálvin az utóbbi mellett érvelt. Kálvin nézete később a Genfi Bibliára és az angol King James-fordításra is hatással volt – noha korábbi angol fordítások a magyar Károlihoz hasonlóan az ádámí értelmezést hozták.¹²

A XVII. században a korábbinál nagyobb figyelmet szentelt a szakasznak számos református szerző: Witsius, Cocceius, à Brakel és Turretini is foglalkozott vele. Az általuk kidolgozott „szövetségi” vagy „föderális” teológia szerint a bűnbeesés előtt Isten és Ádám között fennállt egy „cselekedeti szövetség,” amelyet szembeállítottak az összes bűnbeesés utáni bibliai szövetséget magában foglaló „kegyelmi szövetséggel.”¹³ Mivel a Hóseás 6,7 tűnt az egyetlen olyan textusnak, amely expliciten alátámaszthatná a cselekedeti szövetség gondolatát, a legtöbb szövetségteológus tett rá hivatkozást – miközben hangsúlyozták, hogy teológiájuk nem egyetlen explicit textuson áll vagy bukik.¹⁴

A XIX–XX. század fordulójára a magaskritika elterjedésével az exegéták a korábbinál bátrabban javasoltak konjektúrákat a héber szöveg helyreállítására. Ezeket belső bizonyítékokkal és kompozíciós elméletekre való hivatkozásokkal támasztották alá.¹⁵ Barthélemy hét javaslatot gyűjtött össze a *k^e ’ádám* emendálására különböző szerzőktől.¹⁶ Ezek közül Wellhausen felvetése, az „Ádám< városá>ban” értelmezést lehetővé tévő *b^e ’ádám* bizonyult a legmeggyőzőbbnek, amely a XX. században széles körű támogatásra tett szert.¹⁷ A legutóbbi évtizedekben azonban mintha megtört volna a konjektúrákat övező lelkesedés: a *Biblia Hebraica Quinta* (2010) visszatért a maszoretikus olvasathoz, az *’ádám*-ot helynévként olvasók egy része pedig amellett érvel, hogy értelmezésük összeegyeztethető a *k^e* megtartásával.¹⁸

¹¹ Barthélemy: Critique textuelle... 3, 528; Macintosh: Hosea, 236.

¹² Barthélemy: Critique textuelle... 3, 527; Habig: Hosea 6:7 revisited, 11.

¹³ Tatai: Az egyház és Izrael, 113–115, 124–126.

¹⁴ Warfield: The meaning of “Adam”..., 132–133; Muller: Post-reformation reformed dogmatics 2, 437–441.

¹⁵ Vö. Warfield: The meaning of “Adam”..., 134–137; Habig: Hosea 6:7 revisited, 9.

¹⁶ Barthélemy: Critique textuelle... 3, 528.

¹⁷ Day: Pre-deuteronomic allusions..., 2: 2. lj.; Holt: Prophesying the past... 1995, 54: 8. lj.

¹⁸ Andersen – Freedman: Hosea..., 439; Hwang: Hosea, 193.

3. A HELYNÉVI OLVASAT

Az 'ádám helynévi olvasata melletti központi érv a vers második felében található *sám* szócskából származik. Jelentését általában „ott”-ként adják vissza, és az érv szerint az egyetlen hely, amelyre a szó utalhat, a mondat elején szereplő 'ádám.¹⁹ Ráadásul a soron következő versek Gileádban (8. v.) és Sikemben (9. v.) elkövetett bűntettekre utalnak, ezzel is erősítve a várakozást, hogy a 7. versben is hasonló gondolatot találjunk.²⁰ Bár az „Ádámiban” értelmezés megköveteli, hogy a maszoretikus *k^e* prepozíciót *b^e*-re módosítsuk (ezt a *Biblia Hebraica Stuttgartensia* meg is tette),²¹ többen rámutattak, hogy a *k^e* hordozhat „mint ott” jelentést is, így emendáció nélkül is elérhetővé vált egy helynévi megközelítés.²²

Egyetlen hely jön szóba, amire a próféta Ádámként utalhat: ez a Józsué 3,16-ban említett Jordán-közeli település, amelyet széles körben Tell ed-Damijével azonosítanak.²³ Egyesek további emendációkat javasoltak, hogy ismertebb helységekhez – Edóm, Arám, Admá – jussanak.²⁴ Ezek bizonyíték hiányában nem tettek szert nagy népszerűsége – bár a *Biblia Hebraica* harmadik kiadása Arám, a New English Bible pedig Admá mellett döntött. További problémát jelent azonban, hogy a szövegkörnyezet és a Jahvéval kötött szövetség megszegésére tett utalás valószínűtlenné teszi, hogy a hivatkozott esemény Izrael és más népek közötti interakció lett volna.²⁵

Hogyan értendő tehát a mondat, ha a *k^e* 'ádámot „Ádámiban”-nak vagy „mint Ádámiban”-nak olvassuk? Egyes kommentátorok ezen a ponton szétárják a karjaikat²⁶ – de két felvetést azért találhatunk. Az egyik szerint, amely jobban illik az „Ádámiban” értelmezéshez, Hóseás a 7–10. versekben végig ugyanarra az egy, korabeli incidensre utal, amelyet a 2 Királyok 15 örökített meg.²⁷ Macintosh magyarázata szerint

¹⁹ Andersen – Freedman: Hosea..., 438; Dearman: The book of Hosea, 197; Gruber: Hosea..., 296.

²⁰ Mays: Hosea, 100; Stuart: Hosea–Jonah, 111; Macintosh: Hosea, 236; Hwang: Hosea, 193

²¹ Kecskeméthy: Kommentár Hóseá próféta könyvéhez, 95; Mays: Hosea, 99–100; Carroll: Hosea, 260; Dearman: The book of Hosea, 197; Habig: Hosea 6:7 revisited, 14. Barthélemy (Critique textuelle... 3, 528) és Macintosh (Hosea, 236) hivatkoznak egy kéziratra, amelyben a *b^e* 'ádám olvasat található.

²² Andersen – Freedman: Hosea..., 438–439; Czanik: Hóseás könyvének magyarázata, 81; Gruber: Hosea..., 297; Goldingay: Hosea–Micah, 104: 302. lj.; Hwang: Hosea, 193.

²³ Kecskeméthy: Kommentár Hóseá próféta könyvéhez, 95; Mays: Hosea, 100; Carroll: Hosea, 260; Goldingay: Hosea–Micah, 109.

²⁴ Andersen – Freedman: Hosea..., 438; Carroll: Hosea, 260; Curtis: Hosea 6:7..., 184–185; Barrick: Old Testament evidence..., 42.

²⁵ Day: Pre-deuteronomic allusions..., 3–5; vö. Carroll: Hosea, 260; Curtis: Hosea 6:7..., 184–185.

²⁶ Gruber: Hosea..., 297; Hwang: Hosea, 193; vö. Mays: Hosea, 100.

²⁷ Andersen és Freedman mást megközelítést alkalmaz, és egy fel nem jegyzett incidenst feltételez a 8. és 9. versek alapján: „renegád papok egy gileádi (=Gád, a *g^edúd* földje, 1 Móz 49,19) csoportja átkelt a Jordánon Ádámnál, úton részt venni valamilyen felkelésben a nyugati oldalon

a próféta egy az <akkoriban> uralkodó király elleni forradalmat fest le, amelyet a Jordánon túli Gileád város férfinak közreműködésével robbantottak ki (8. v.); innen a mozgalom átterjedt Ádám városára (7. v.), majd továbbhaladt nyugatra, Vádi el-Faránál/Nahal Tircánál keresztezte a Jordánt, Sikemig (9. v.), majd Samáriáig és Izráel királyi házáig (10. v.). A 2 Kir 15,25 szerint ötven gileádi vett részt Pekahjá királynak tisztje, Pekah általi megbuktatásában Samáriában Kr. e. 736/5-ben. [...] Pekah összeesküvése, amit a gileádiak aktív együttműködésével szőtt, felrúgta az uralkodó és az efraimiak közötti törvényes viszonyt. Ezt [...] Hóseás Istenük, Jahve elleni áru-lásnak ítéli, akit e szövetség kezésének [...] tekintettek (vö. 2 Sám 5,3-mal és a „Jahve előtt” kifejezéssel).²⁸

A másik értelmezés szerint, amely jobban illeszkedik a „mint Ádámban” olvasathoz, Hóseás arra az alkalomra utal, amikor Izráel átkelt a Jordánon:

Az ádámi átjáró volt az, ahol a Jordán vize megállt, hogy lehetővé tegye <a nép> – lejjebb, Jerikónál véghezvitt – átkelését (Józs 3,16). Az átkelést rövid időn belül a szövetség áthágása követte az Ákór-völgynél (Józs 7) – erre Hóseás utal korábban (2,15 [17]) –, majd pedig a Sekembe való felutazás (vö. 9b. v.), ahol megerősítették a szövetséggel járó kötelezettségeket (Józs 8,30–35).²⁹

Vegyük észre, hogy a 2 Királyok 15-ben olvasható lázadás és a Józsué 7-béli szövetség-szedés is Ádám közelében történt. Mindkét értelmezés arra kényszerül tehát, hogy ezeknek az eseményeknek a helyszínét valahogyan kiterjessze, hogy Ádámot is magukba foglalják – mégpedig olyan módon, hogy a próféta eredeti hallgatósága elérte az utalást. Nem véletlen, hogy az efféle magyarázatokat az elmúlt három évtizedben erélyesen kritizálták olyan szerzők, mint Barthélemy, McComiskey, Gisin, Shepherd és Moon.³⁰ Központi ellenvetésük a település jelentéktelen voltát hangsúlyozza, illetve azt, hogy nem ismert semmilyen jelentős esemény, amely ott történt volna – így pedig a helynévi értelmezések spekulatív rekonstrukciókra kényszerülnek. Moon kemény megfogalmazásában:

(talán a 7,3–7-ben olvasható esemény), útközben pedig gyilkosságok követték el” (Hosea..., 436–437).

²⁸ Macintosh: Hosea, 238; vö. Kecskeméthy: Kommentár Hóseá próféta könyvéhez, 94–95; Day: Pre-deuteronomic allusions..., 5–6; Czanik: Hóseás könyvének magyarázata, 81; Dearman: The book of Hosea, 198.

²⁹ Goldingay: Hosea–Micah, 109; vö. a *Good News Bible* bibliafordítással. Érdemes megjegyezni, hogy Goldingay egyetért Macintosh-sal abban, hogy a 8. vers a 2 Királyok 15-ben leírtakra utal.

³⁰ Barthélemy: Critique textuelle... 3, 528; McComiskey: Hosea, 95; Gisin: Adam, Eva und die Jakobsfamilie..., 45; Shepherd: A commentary on the book of the twelve, 71; Moon: Hosea, 127–128.

nehéz elképzelni, hogy Ádám, ez a vidéki falu elég fontos lett volna ahhoz, hogy kulcsfontosságú szerepe legyen egy Asszíriával vagy Egyiptommal kötött szövetség megszegésében [...]. Ugyanezt mondhatjuk akkor is, ha a helytelen cselekedetet „Ádámnál” elkövetett szörnyű vallási vagy kultikus aposztáziával azonosítjuk [...]. Ha követjük a modern kutatók általános konszenzusát, egy jelentéktelen és egyébként ismeretlen faluban elkövetett meghatározatlan nemzeti bűntettet kapunk, amely elég jelentőségteljes volt ahhoz, hogy Hóseás mintegy mellékesen utalhasson rá mint a Jahvéval való szövetség megszegésének paradigmaticus példájára.³¹

Ennek a kritikának jelentős súlyt kell tulajdonítanunk. Emlékezzünk arra is, hogy a maszoretikus szöveg hagyományos és *prima facie* értelmezései az *'ádámot* nem helynévként olvassák. Ezek a megfontolások arra kell ösztönözzenek bennünket, hogy újragondoljuk a helynévi magyarázat melletti kontextuális érvet, amelyet a XIX. század végén elhamarkodottan meggyőzőnek ítélték.

Hasznos lehet, ha az érvet premissákra és konklúzióra bontjuk:

P1: Amire a *sám* utal, az egy hely.

P2: A *sám* *'ádámra* utal.

K: Tehát *'ádám* egy hely.

A kortárs szakirodalmat áttekintve azt találjuk, hogy az érv mindkét premisszája támadható. Az első premisszával (P1) szemben egyesek amellet érvelnek, hogy a *sám* állhat „akkor”³² vagy „íme”³³ jelentésben is. A második premisszát (P2) tagadók azt vetik fel, hogy a *sám* utalhat Izráel házára³⁴ vagy pedig a következő versben szereplő Gileádra,³⁵ esetleg a 10b. versben álló *sámmal* együtt keretelve Gileád és Sikem 8. és 9. versbéli említéseire.³⁶ Végül bármelyik premissza elvetéseként értelmezhető az a megközelítés, amely szerint a *sám* kifejezhet „nem földrajzi értelmű”³⁷ utalást, mint

³¹ Moon: Hosea, 127–128.

³² Gisin: Adam, Eva und die Jakobsfamilie..., 46. Gisin a következő igehelyekre hivatkozik alátámasztásképpen (Uo., 46: 17. lj.): Hós 6,10; 10,9; Zsolt 14,5; 66,6; 132,17 – azonban a Zsolt 14,5 kivételével ezek mindegyike értelmes úgy is, ha a *sámot* „ott”-nak értjük (vö. Macintosh: Hosea, 236: 2. lj.). A Zsolt 14,5 mellett meggyőző példának tűnik még a Zsolt 36,13 is (Czanik: Hóseás könyvének magyarázata, 80).

³³ Stuart: Hosea–Jonah, 99, 111.

³⁴ Shepherd: A commentary on the book of the twelve, 71. Néhány újabb kommentár megemlíti, hogy ez az értelmezés megjelenik Rásínál – ők maguk viszont ellene érvelnek (Macintosh: Hosea, 236; Gruber: Hosea..., 296).

³⁵ Barthélemy: Critique textuelle... 3, 531; vö. Andersen – Freedman: Hosea..., 439.

³⁶ Habig: Hosea 6:7 revisited, 8–9.

³⁷ McComiskey: Hosea, 95.

a Zsoltárok 14,5-ben³⁸ és talán más szöveghelyeken is.³⁹ A Hóseás 6,7-ben utalhat a nép bűnös állapotára (McComiskey), a 4–6. versekben lefestett helyzetre (Moon), vagy akár a bűnbeesés 1 Mózes 3-ban olvasható leírására is.

A premisszák tagadásaként felvonultatott alternatív értelmezések egyike sem magától értetődően helyes – azonban némelyikük hihetőbb, mint az, hogy a *sám* egy szinte ismeretlen helyen történt azonosítatlan eseményre utaljon. A helynévi olvasat melletti másik érvet – hogy a következő versek is helyneveket említenek – aláássa a 7. és a 8–9. versek eltérő igeideje, illetve Hóseás „változatos” „helynévhasználata,” beleértve a helynévpárok használatát.⁴⁰ Macintosh tehát téved, amikor azt állítja: „szinte biztos, hogy helynévre történt utalás.”⁴¹ Mindennek fényében a tanulmány következő részében plauzibilisebb értelmezéseket keresünk.

4. HELYNÉV HELYETT

Félretéve az *'ádám* helynévi olvasatát, három fő értelmezési lehetőségünk marad: „por,” „ember” és „Ádám.” A következőkben ezeket fogjuk sorra venni.

1. McCarthy és Stuart amellett érvelnek, hogy az *'ádám* időnként „föld, por” jelentést hordoz (vö. *'ádámá^h*), az *'ávar* ige pedig jelentheti azt, hogy „átmegy rajta, letapos.” Ezzel lehetővé válik az a fordítás, hogy „átgyalogoltak a szövetségemen, mint a poron.”⁴² Azonban rengeteg bizonyíték van arra, hogy a szövetségek kontextusában az *'ávar* jelentése „megszeg,”⁴³ másik oldalról viszont gyérül alátámasztott, hogy kifejezhetne megvetést, vagy az *'ádámá^h* valami megvetendő. Az ezeken felül tett állítás, miszerint a *sám* itt „nézd,” „íme” jelentésben áll, szintén kétséges.⁴⁴

2. Amint korábban láttuk, a „mint ember(ek)” olvasat – az egyes számban álló *'ádám* generikus értelmezésével – komoly elismertséggel bír az értelmezéstörténetben. A helynévi olvasat elterjedésével azonban sokat veszített népszerűségéből:

³⁸ Habig (Hosea 6:7 revisited, 8) ugyanezt a zsoltárverset arra használja például, hogy van, amikor a *sám* semmire sem utal egyértelműen.

³⁹ McComiskey: Hosea, 95; Moon: Hosea, 128–129.

⁴⁰ McComiskey: Hosea, 95.

⁴¹ Macintosh: Hosea, 236.

⁴² Idézi Andersen–Freedman: Hosea..., 436.

⁴³ 5Móz 17,2; Józ 7,11,15; 23,16; Bír 2,20; 2Kír 18,12; Jer 34,18; Hós 8,1; vö. Ézs 24,5.

⁴⁴ Andersen–Freedman: Hosea..., 436; Day: Pre-deuteronomic allusions..., 2; Stuart: Hosea–Jonah, 99, 111.

ma már csak azok a diszpenzacionalisták⁴⁵ védelmezik, akik mind a héber szöveg emendálásától, mind az ádámi szövetség gondolatától ódzkodnak.⁴⁶

Egyesek szerint az 'ádám névelő nélkül állása a köznévi olvasatot támogatja a személynévvel szemben, mivel az 1 Mózes korai fejezetei há 'ádámként utalnak az első emberre.⁴⁷ Barthélemy erre a következő választ adja: A második templom idejére az 'ádámot már személynévként kezelték; és bár a maszoréták a héber szöveg betűit nem változtatták meg ezzel összhangban, a magánhangzójelekkel rugalmasabbak voltak (akár tudatosan, akár tudattalanul). Amikor tudniillik egy főnevet egy egybeírt prepozíció előz meg, a névelőt a prepozíció magánhangzója jelöli. Abból tehát, hogy a maszoréta szövegben a *k* prepozícióhoz a névelő-nélküliséget tükröző *svá* tartozik, csupán a középkori szövegmásolók értelmezésére következtethetünk, amely – úgy tűnik – a tulajdonnévi olvasat volt.⁴⁸ A magánhangzójelek maszoretikus korszerűsítésének valószínűsége Harper ellenvetését is semlegesíti, miszerint „az 'ádám tulajdonnévi használata P-nél kezdődött.”⁴⁹

A köznévi értelmezés legnagyobb gyengéje az, hogy a gondolat, amit kifejezni látszik – ti. hogy Izráel „emberként”, „mint ember” szegte meg a szövetséget, vagy „úgy, mint az emberek” – triviálisnak tűnik: „az ember nem is igen tudna bárhogy máshogy szövetséget szegni.”⁵⁰ Sőt, amint arra Barthélemy Wilhelmus à Brakel nyomán rámutat, egy ilyen általános hasonlítás a szövetségsgököket inkább felmentené, mintsem elítélné.⁵¹

Az olvasat támogatói, talán részben ezen problémák miatt is, igyekeznek konkrétabb jelentést tulajdonítani az „ember”-nek. Harper, egyike a kevés köznévi értelmezést képviselő bibliakritikus kommentátornak, a következőképpen fejti ki: „átlagos emberek, akik nem részesültek azokban a kiváltságokban, mint Izráel.”⁵² A diszpenzacionalista Shepherd hasonló, de teológiailag telítettebb értelmezésében a szöveg egy szintre helyezi Izráelt „a bukott emberiség többi részével” annyiban,

⁴⁵ A diszpenzacionalizmus XIX. századi angolszász eredetű protestáns teológiai irányzat, amely szerint Isten és az emberek viszonyának feltételrendszere üdvtörténeti korszakokként jelentősen változik. A régebbi szövetségteológiával szemben tagadja, hogy létezne a korszakokon átívelő kegyelmi szövetség, amely Ádámmal kötött azután, hogy bűnbeesésével megszegte a korábbi cselekedeti szövetséget.

⁴⁶ Barrick: *Old Testament evidence...*, 43; Shepherd: *A commentary on the book of the twelve*, 71–72; Smith: *Adam's covenant...*

⁴⁷ Barthélemy: *Critique textuelle...* 3, 528.

⁴⁸ Uo., 530–531.

⁴⁹ Harper: *Amos and Hosea*, 288.

⁵⁰ Berkhofot idézi Habig: *Hosea 6:7 revisited*, 12.

⁵¹ Barthélemy: *Critique textuelle...* 3, 528; à Brakelt idézi Habig: *Hosea 6:7 revisited*, 12: 24. lj.

⁵² Harper: *Amos and Hosea*, 288.

amennyiben mindkettő „áthág szövetségi kapcsolatokat.”⁵³ A szintén diszpenzacionalista Smith a következő részletesebb magyarázatot adja:

Hóseás 6,7 célja az, hogy rámutasson: Izráel megszegte azt a szövetséget, amelyet Isten a Sínai-hegyen kötött vele, éppen úgy, mint ahogyan az emberiség a bálványimádásával megszegte azt, ahogyan Isten előtt élnie kellett volna. Izráel hűtlenül bánt Istennel azáltal, hogy <bár> megígérte: tartani fogja a mózesi szövetséget, <mégis> aktívan fellázadt, és részt vett azokban a cselekedetekben, mint az őt körülvevő nemzetek.⁵⁴

Az efféle magyarázatok nem mindenkit győztek meg⁵⁵ – sok újabb kommentár említést sem tesz róluk. Legfőbb gyengéjük *ad hoc* jellegük: ahhoz, hogy tartalmassá tegyék a köznévi olvasatot, olyan többletjelentéssel kell azt felruházniuk, amely a szövegből önmagában nem levezethető.

3. Az ádám (személynévi) olvasat előnyösebb, mert kevésbé *ad hoc* módon tesz lehetővé tartalmas értelmezést. A szerző mondandójával összhangban volna Izráel engedetlenségét Ádám bukásához hasonlítani, hiszen mindkettő súlyos és sötét következményekkel járó, Jahvéval szembeni lázadást jelentett, amelyet az ő áldásai és ígéretei ellenére követtek el.⁵⁶ Ezen túl a párhuzamnak üdvtörténeti üzenete is van:

Továbbá, <a személynévi olvasat> jobban illik Izráel Isten megváltó tervében betöltött egyedi szerepéhez. Egyes magyarázók rámutattak már az Izráel identitásának és küldetésének szentírási leírásában megjelenő ádám motívumra <ti. a királyi papság kapcsán>. Az, hogy szövetségsgőző népét az első emberhez hasonlítva vádolja – aki nek szintén meg kellett volna tartani egy szövetséget, de elbukott – nemcsak erőteljes, de tágabb bibliai motívumokhoz is illeszkedik.⁵⁷

Az ádám olvasattal szembeni fő ellenvetés – eltekintve azoktól, amelyek a kontextusra hivatkoznak – az, hogy a Szentírás nem említi Ádám esetén szövetségsgőzést.⁵⁸ Bár ez igaz mind a lexikális szinten, mind annyiban, hogy az 1 Mózes 2,16–17-ből hiányzik néhány tipikus szövetségi jellegzetesség,⁵⁹ nem szabad azt elvárni, hogy a *b^eri^t* Hóseásnál teljességgel tükrözze a szövetségnek a Szentírás egészéből kirajzolódó fogalmát – ezzel ugyanis a „jelentéstartalom indokolatlan bővítés<ének>”⁶⁰

⁵³ Shepherd: A commentary on the book of the twelve, 71.

⁵⁴ Smith: Adam's covenant..., 191.

⁵⁵ Warfield: The meaning of "Adam"... , 137; Macintosh: Hosea, 236.

⁵⁶ Warfield: The meaning of "Adam"... , 137; Curtis: Hosea 6:7..., 195; vö. McComiskey: Hosea, 95.

⁵⁷ Habig: Hosea 6:7 revisited, 16.

⁵⁸ Day: Pre-deuteronomic allusions..., 2; Macintosh: Hosea, 236; Shepherd: A commentary..., 71.

⁵⁹ Smith: Adam's covenant..., 189.

⁶⁰ Carson: Exegetikai tévedések, 71–72.

exegetikai hibájába esnénk. Helyesebb Moon megközelítése, aki szerint „<a> szövetség Hóseásnál egy »kötelezettségekből álló kapcsolat,« amely a népet JHVH iránti engedelmességre és hűségre kötelezte.”⁶¹ Ez a definíció illeszkedik az 1 Mózes 2,16–17-re is, hiszen Isten parancsa és az engedetlenség következményeinek felsorolása egy ilyen kapcsolatot jelez vagy hoz létre.⁶²

Zárásul érdemes megemlíteni, hogy a Héber Bibliában még két helyen szerepel a *k^e ’ádám* alak: a Jób 31,33-ban és a Zsoltárok 82,7-ben. A kifejezés helyes értelme ezekben a versekben nem dönthető el bizonyosan. Barthélemy erősen érvel amellett, hogy a „mint Ádám” mindkét passzusba jobban illik, mint az „emberként / mint <más> emberek”⁶³ – a bibliafordítások és az Ádámra tett utalásokat kutató exegeták általános hangneme inkább óvatos egyetértés Jóbnál, azonban kételkedés a zsoltár esetében.⁶⁴ Ezek a szakaszok tehát nem használhatók fel a *k^e ’ádám* Hóseás 6,7-béli jelentése kapcsán egyik értelmezés mellett sem – bár talán csökkentik azon ellenvetés erejét, amely szerint az 1 Mózesen kívül szinte egyáltalán nem találhatunk Ádámra tett utalást.⁶⁵

A fentieket összefoglalva a következőket jelenthetjük ki. Az értelmezések körüli főbb érvek nyelvi és tartalmi-gondolati megfontolásokra oszthatók. Nyelvi szempontból egyedül a „föld, por” megoldás bizonyult tarthatatlannak, a másik három közül nehéz ilyen módon választani. Tartalmi-gondolati szempontból viszont kiemelkedik közülük a személynévi értelmezés, ugyanis ez kevesebb feltételezéssel egyértelműbb, a szövegkörnyezetbe jól illeszkedő jelentést enged tulajdonítani a versnek. Ezért bár nem bizonyítható kétséget kizáróan, hogy a Hóseás 6,7 a Genezisz Ádámjára utal, mégis ez tűnik a legjobb olvasatnak.

5. JELENTŐSÉG

Tanulmányunk utolsó szakaszában arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen jelentőséggel bír a Hóseás 6,7 személynévi olvasata – milyen következtetéseket vonhatunk le, ha elfogadjuk igaznak – három területen: a történeti kritikában, a bibliokateológiában és a dogmatikában.

⁶¹ Moon: Hosea, 130; vö. Hós 8:1; McComiskey: Hosea, 95.

⁶² Andersen–Freedman: Hosea..., 439; Barthélemy: Critique textuelle... 3, 531. Czanik (Hóseás könyvének magyarázata, 81) felvetése szerint a „hálátlanság mozzanata” lehet a közös pont Ádám lázadásában és a későbbi szövetségsgeszegésben.

⁶³ Barthélemy: Critique textuelle... 3, 529; vö. Warfield: The meaning of “Adam”..., 136–137; Barrick: Old Testament evidence..., 41; Habig: Hosea 6:7 revisited, 9–10.

⁶⁴ Curtis: Hosea 6:7..., 189; 65. l.j.; Collins: Adam and Eve..., 27.

⁶⁵ vö. Barthélemy: Critique textuelle... 3, 528.

Történeti kritika. Egyesek azért utasítják el a vers ádami értelmezését, mert összeegyeztethetetlennek vélik az Éden-narratívának vagy az Ádám mint személynév kialakulásának forráskritikai datálásával.⁶⁶ Ezek a problémák természetesen nem merülnek föl azon konzervatívok számára, akik az őstörténet keletkezését a Kr. e. II. évezredbe teszik.⁶⁷ Az első, Éden-narratívával kapcsolatos problémát Andersen és Freedman is gyorsan elvetik, hiszen a klasszikus történeti-kritikai időrendben a J forrás megelőzi Hóseás könyvét.⁶⁸ Azonban az újabb minimalista trendek kétségbe vonják a klasszikus időrendet, és tagadják, hogy a Genézis 1–11 érdemben táplálkozott volna fogság előtti forrásokból⁶⁹ – viszont hasonló minimalista érvek felmerülnek Hóseás posztexilikus keletkezése mellett is.⁷⁰ A személynévi értelmezés tehát megkövetel *vagy* egy viszonylag korai bűnbeesés-narratívát, *vagy* a Hóseás 6,7 fogság utáni keletkezését.⁷¹ Az utóbbi problémával kapcsolatban, ami az Ádám mint személynév kialakulását érinti, a Hóseás 6,7 valószínűleg azonos ítélet alá esik a Jób 31,33-mal és a Zsolt 82,7-tel (illetve talán az Ézs 43,27-tel),⁷² így elszigetelten egyikről sem alkotható ítélet, mindegyik érdemi vizsgálata viszont túlmutat tanulmányunk keretein.

Biblikateológia. 1969-ben megjelent nagy hatású monográfiájában, melynek címe *Bundestheologie im Alten Testament (Szövetségteológia az Ószövetségben)*, Lothar Perltt amellet érvelt, hogy a „szövetség” fogalmát a deuteronomista szerzők vezették be az Ószövetség teológiájába kevéssel a babiloni fogság előtt, illetve alatta. Perltt ezzel igyekezett magyarázatot adni arra, hogy a korábbi próféták ritkán beszélnek szövetségekről. A *b'rit* szó Hóseás könyvében található előfordulásait Perltt követői vagy pusztán politikai szövetségekkel azonosítják (10,4; 12,1), vagy későbbi deuteronomista beillesztésnek tartják (2,18; 8,1). A személynévi értelmezésben Hóseás 6,7

⁶⁶ A személynévi olvasat védelmezői időnként talán túlhangsúlyozzák ezt a szempontot (Warfield: The meaning of “Adam”..., 135–137; Gisin: Adam, Eva und die Jakobsfamilie..., 45; Habig: Hosea 6:7 revisited, 9–10), ugyanis az olvasat elvetőinek indokai között távolról sem mindig szerepel (de ld. Harper: Amos and Hosea, 288; említi, majd elveti Andersen & Freedman [Hosea..., 438–439]).

⁶⁷ Pl. Collins: Genesis 1–4..., 8. fej.

⁶⁸ Andersen–Freedman: Hosea..., 439; vö. Curtis: Hosea 6:7..., 194: 79. lj.; Gisin: Adam, Eva und die Jakobsfamilie..., 47.

⁶⁹ Carr: Genesis 1–11, 27–29, 94–95; vö. Gisin: Adam, Eva und die Jakobsfamilie..., 45: 14. lj.

⁷⁰ Gruber: Hosea..., 11.

⁷¹ Érdekes módon Peckham egyszerre tekinti Ádámot városnak, és érvel amellet, hogy a szakasz későbbi újraírás eredménye (The composition of Hosea, 336–338, 350). A Hóseás könyvének keletkezése körüli vitákhoz ld. Gisin: Adam, Eva und die Jakobsfamilie..., 43–44.

⁷² Barthélemy: Critique textuelle... 3, 529–530; Gisin: Adam, Eva und die Jakobsfamilie..., 45; Habig: Hosea 6:7 revisited, 9–10.

az előbbi kategóriába nem illeszkedik – ha az utóbbiba sem, akkor kihívást jelent Perlitt elmélete számára.⁷³

Dogmatika. Mivel a Hóseás 6,7 jelentheti az egyetlen explicit bibliai utalást az Ádámmal kötött szövetségre, a szövetségi-föderális teológusok gyakran hivatkoznak rá. Bár ők mindig is ragaszkodtak ahhoz, hogy nem ezen az egyetlen versen múlik a teológiájuk meggyőző volta, diszpenzacionalista kritikusaik mégis amellett érvelnek, hogy a „szövetségteológusoknak szükségük van egy ilyen hivatkozásra, hogy teljessé tegyék rendszerüket, hacsak nem akarják egy olyan szövetség létét állítani, amelyet egyedülként nem nevez a Biblia szövetségnek.”⁷⁴ „Ha Ádámmal kötött egy szövetség, akkor nagyon különös, hogy [...] semmilyen szöveg nem tartalmazza egy efféle szövetség világos kinyilatkoztatását, vagy legalább a szövetség létre tett utalást.”⁷⁵ Bár egy ádám szövetség önmagában nem jelentene problémát a diszpenzacionalizmus számára – Fruchtenbaum például elfogadja⁷⁶ –, az explicit szentírási alátámasztása eloszlatná a szövetségteológia egyik fő diszpenzacionalista kritikáját.

A személynévi olvasat jelentősége az eddigiek alapján nem tűnik eget rengetőnek. Mégis tanulságos, ha másért nem, hát az ószövetségi szövegkritika történetére nézve, hiszen egy viszonylag problémátlan értelmezés elvetése érdekében alakult ki mintegy évszázados konszenzus a héber szöveg módosítása mellett, amely módosítás a kritikai szövegkiadások főszövegébe, illetve a bibliafordításokba is bekerült. Az utóbbi évtizedek ellentétes tendenciái legalábbis érdekesek, de talán ígéretesnek is mondhatók.⁷⁷

BIBLIOGRÁFIA

- Andersen, F. I. – Freedman, D. N.: Hosea: A new translation with introduction and commentary. Garden City, New York: Doubleday, 1980.
- Barrick, W. D.: Old Testament evidence for a literal, historical Adam and Eve = T. Mortenson (ed.): Searching for Adam: Genesis & the truth about man's origin. Green Forest, Arizona: Master Books, 2016, 17–51.
- Barthélemy, D.: Critique textuelle de l'Ancien Testament. 2. kötet: Ézéchiél, Daniel et les 12 prophètes. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992.
- Carr, D. M.: Genesis 1–11. Stuttgart: Kohlhammer, 2021.

⁷³ Day: Pre-deuteronomic allusions..., 3–6; Holt: Prophesying the past... 1995, 53–56; Dearman: The book of Hosea, 52–53.

⁷⁴ Shepherd: A commentary..., 71–72.

⁷⁵ Barrick: Old Testament evidence..., 42.

⁷⁶ Smith: Adam's covenant..., 180.

⁷⁷ Ezúton szeretnék köszönetet mondani a Vallástudományi Szemle két vaklektorának, akiknek észrevételei és javaslatai jelentősen emeltek tanulmányom színvonalán.

- Carroll, M. D.: Hosea = T. Longman III – D. E. Garland (eds.): Daniel–Malachi. Grand Rapids, Michigan: Zondervan Academic, 2008, 213–306.
- Carson, D. A.: Exegetikai tévedések. Budapest: KIA, 2003.
- Collins, C. J.: Genesis 1–4: A linguistic, literary, and theological commentary. Phillipsburg, New Jersey: P&R Publishing, 2006.
- Collins, C. J.: Adam and Eve in the Old Testament = H. Madueme – M. Reeves (eds.): Adam, the fall, and original sin: Theological, biblical, and scientific perspectives. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2014, 3–32.
- Curtis, B. G.: Hosea 6:7 and covenant-breaking like/at Adam = B. D. Estelle – J. V. Fesko – D. VanDrunen (eds.): The law is not of faith: Essays on works and grace in the Mosaic covenant. Phillipsburg, New Jersey: P&R Publishing, 2009, 170–209.
- Czanik P.: Hóseás könyvének magyarázata. Budapest – Gödöllő: Iránytű, 1996.
- Day, J.: Pre-deuteronomic allusions to the covenant in Hosea and Psalm LXXVIII. = *Vetus Testamentum*, 1986, 36/1, 1–12.
- Dearman, J. A.: The book of Hosea. Grand Rapids, Michigan – Cambridge: Eerdmans, 2010.
- Gelston, A. (ed.): *Biblia Hebraica Quinta*, 3. kötet: The twelve minor prophets. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2010.
- Gisin, W.: Adam, Eva und die Jakobsfamilie in Hosea 6,7–11a = S. Riecker – J. Steinberg (eds.): Das heilige Herz der Tora: Festschrift für Hendrik Koorevaar zu seinem 65. Geburtstag. Aachen: Shaker Verlag, 2011, 41–60.
- Goldingay, J.: Hosea–Micah. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2021.
- Gruber, M. I.: Hosea: A textual commentary. New York, New York – London: Bloomsbury, 2017.
- Habig, B. G.: Hosea 6:7 revisited = *Presbyterion*, 2016, 42/1–2, 4–20.
- Harper, W. A.: Amos and Hosea. New York, New York – London: Bloomsbury Academic, 1905/2015.
- Holt, E. K.: Prophesying the past: The use of Israel's history in the book of Hosea. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1995.
- Hwang, J.: Hosea. Grand Rapids, Michigan: Zondervan Academic, 2021.
- Kecskeméthy I.: Kommentár Hóseá próféta könyvéhez. Kolozsvár: kiadó nélkül, 1913.
- Macintosh, A. A.: Hosea. Edinburgh: T&T Clark, 1997.
- Mays, J. L.: Hosea. Philadelphia, Pennsylvania: The Westminster Press, 1969.
- McComiskey, T. E.: Hosea = T. E. McComiskey (ed.): The minor prophets: An exegetical and expository commentary. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 1998, 1–238.
- Metzger, B. M. – Ehrman, B. D.: Az Újszövetség szövege: Hagyományozás, szövegromlás, helyreállítás. Budapest: Harmat, 2008.
- Moon, J.: Hosea. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2018.
- Muller, R. A.: Post-reformation reformed dogmatics: The rise and development of reformed orthodoxy. 2. kötet: Holy Scripture: The cognitive foundation of theology (2. kiadás). Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2003.
- Peckham, B.: The composition of Hosea = *Hebrew Annual Review*, 1987, 11, 331–353.

- Shepherd, M. B.: A commentary on the book of the twelve: The minor prophets. Grand Rapids, Michigan: Kregel Academic, 2018.
- Smith, L. R., Jr.: Adam's covenant: Another perspective on Hosea 6:7 = Journal of Dispensational Theology, 2019, 23/67, 177–192.
- Stuart, D.: Hosea–Jonah. Waco, Texas: Word Books, 1987.
- Tatai, I.: Az egyház és Izrael. Budapest: Harmat – Kálvin – KMTI, 2010.
- Warfield, B. B.: The meaning of “Adam” in the Old Testament Hebrew = The Bible Student and Teacher, 1908, 8/2, 130–138.